

Reprezentáció vagy politizálás? A főrendek és a főrendiház a dualizmus éveiben

Tóth-Barbalics Veronika: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában II.: A főrendiház (1865–1918)*. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2021. 363 oldal.

Tóth-Barbalics Veronika több mint két évtizede foglalkozik a dualizmus kori magyar országgyűlés főrendi házának történetével. Első témába vágó publikációja 2007-ben jelent meg. PhD-fokozatát 2016-ban szerezte meg az ELTE-n, a disszertációja *A magyar főrendiház a dualizmus időszakában, különös tekintettel a ház 1885. évi reformjára és annak következményeire a magyar politikai életben* címet viselte. Ez a közel 800 oldalas munka alapozta meg a bemutatott kötetet. A disszertáció megírását követően tovább dolgozott a témában, és feldolgozta a különböző tagsági típusokban megjelent személyeket – élethosszig választott és kinevezett tagok, indigenák –, publikált a főrendiház működésével kapcsolatban – bizottságok működése, a főrendiház tisztségviselői –, valamint foglalkozott a ház politikai szerepével, az ülések látogatottságával és az egyéni és családi politizálás kérdésével. A 2021-ben megjelent kötet tehát egy szisztematikusan felépített kutatási programra épül, mely azonban jóval többet ad annál, mint hogy a szerző eddigi munkáinak újraszerkesztett, monográfiává alakított változatát vehetné kezébe az olvasó. A szerző ugyanis egyrészt alkalmazkodva a sorozat elvárásaihoz, a Magyar Országgyűlések Történetének korábbi kötetéhez hasonló szerkezetben jelenítette meg írását, valamint az utóbbi időszak tudományos eredményeit is beépítette a munkájába, úgymond szintetizálta a parlamentarizmustörténet és a főnemességgel, arisztokráciával foglalkozó társadalomtörténet legújabb eredményeit.

A dualizmus kori főrendiház, az ún. második kamara kevésbé foglalkoztatta a magyar történetírást, fokozottabb érdeklődésre talán két téma tartott igényt: az egyik az 1885-ös reform volt, a másik pedig a főrendek szerepe az 1890-es évek közepén lezajlott egyházpolitikai küzdelemben. Míg a reformkorral foglalkozó politikatörténeti munkákban hangsúlyos szerepet kap a rendi országgyűlés felső táblája, addig a népképviseleti rendszerben már jóval kevesebb figyelem vetült rá. Ennek okát a szerző Péter Lászlóra hivatkozva abban látja, hogy a főrendiház elveszítette azokat a nagy formátumú főnemes politikusokat, akik képviselővé választatva magukat a képviselőház vitáiba vetették bele magukat. Tették ezt gyakran kormányzati szerepet vállaló politikusként. A főrendiház azonban csak a hatalomgyakorlás gyakorlatában veszítette el jelentőségét, hiszen továbbra is birtokolta a törvénytervezetek kapcsán vétőjogát. Ezzel azonban nem élt, hiszen tagjainak többsége a kormány és a dinasztia biztos

támasza volt. Ennek következtében pedig érdemi vitára viszonylag ritkán került sor, a nem nyilvános uralkodói jóváhagyással – előszentesítéssel – rendelkező, már képviselőházi szavazáson átesett kormányelőterjesztésekkel kapcsolatban. Igazából két nagy kivétel volt ez alól, melyek személyükben is érintettek a főrendeket, az egyik a főrendiház reformjának a kérdése, a másik pedig az egyházpolitikai reformoknak az ügye volt. Az ehhez a két kérdéshez kapcsolódó érdemi politizálás vizsgálata fontos részét képezi ennek a kötetnek is. Az ülések látogatottságát negatívan befolyásolta továbbá az országgyűlés munkaparlamenté válása, mely folyamatról részletesen olvashatunk Cieger Andrásnak a képviselőházzal készített kötetében. A nagy elvi kérdések helyett szakpolitikai ügyekkel foglalkozó törvények egyre gyarapodó száma a képviselőket is riasztotta az ülések aktív látogatásától, és határozottan igaz volt ez a főrendek esetében is, akiknek többsége születésből vagy hivatalából kifolyólag vett volna részt az üléseken. A szerző kiemeli azt, hogy a kinevezett tagok létjogosultságát az 1885-ös reform készítői éppen azzal látták indokoltnak, hogy ezzel a ház szakértelmét vélték fokozhatónak. Tehát az ésarisztokrácia „mint tanácsadó, mint szónok, mint apostol vezérszerepet vigyen” a második kamarában – idézi a szerző a kérdésben megszólaló Tóth Lőrincet. A főrendiházban tehát nem zajlottak nagy politikai csaták a kormányoldal és az ellenzék között, ülései elég monotonan teltek. Egy-egy korábban említett kérdést leszámítva a főrendiház csupán említés szintjén jelent meg a szakirodalomban.

Annak ellenére azonban, hogy a politika nagy kérdései nem itt dőltek el, intézménytörténeti, alkotmánytörténeti, társadalomtörténeti és mentalitástörténeti szempontból azonban fontos, hogy tudásunk bővüljön a második kamaráról. A téma arra várt, hogy Tóth-Barbalics Veronika egy igen alapos monográfiában feldolgozza azt.

A szerző a kötet a bevezetőjében világosan meghatározza azokat a kérdéseket, melyekre választ keres munkájával. Ezek a következők: ha bekövetkezett a súlyvesztés, akkor ennek mi volt oka? Milyen elképzelések fogalmazódnak meg a főrendiház reformjával kapcsolatban? Hogyan valósult meg az 1885-ös reformja? Milyen szervezeti keretek között működött az intézmény, és milyen helyet foglalt el a politikai és az alkotmányos életben? Milyen közjogi és politikai viszonyrendszer határozta meg tevékenységét?

A munka öt nagy főfejezetre tagolódik. Az első fejezet a főrendiház szervezetével és összetételével foglalkozik. Itt olvashatunk a főrendiház tagságának társadalmi összetételéről, mely rész az 1885-ös reform előtti és utáni tagság összehasonlítására épül. A magyarországi főnemességgel foglalkozó részben a szerző tisztáz bizonyos terminológiai kérdéseket (arisztokrácia, ősnemesség, első, illetve második társadalom, család, nemzetség), és áttekinti a szakirodalomban található összesítéseket, a főnemesség társadalomtörténetével foglalkozó munkákat. Az itt bemutatott társadalmi csoport adta a tagság legjelentősebb részét a dualizmus végéig. Egy rövid nemzetközi kitekintést követően tér rá a főrendiházzal kapcsolatos reformtervek részletes ismertetésére, és ezt

követően pedig a fejezet legfajsúlyosabb része következik, mely az 1885-ös reform megszületésének folyamatát és következményeit ismerteti. A főrendiház létszáma és összetétele 1885 után c. alfejezet különösen kedves – ha lehet így fogalmazni – a recenzens számára, ugyanis ebben a részben jelennek meg legszemléletesebben azok az adatok, melyek ahhoz az OTKA-kutatócsoporthoz kapcsolódnak, melyben a szerzővel közösen dolgoztunk. Különösen fontosnak tartom kiemelni azt az együttműködést, mely a szerző és a kutatócsoportban dolgozó Ballabás Dániel között alakult ki. Ők ketten, két doktori iskolában, két egymástól függetlenül kezdett kutatási programban indultak el, és idővel közös munkát végeztek, az ebben az alfejezetben található tudományos tartalom ennek az együttműködésnek az eredménye.

A második főfejezet a főrendiház dualizmus kori működésének kereteit ismerteti, alkalmazkodva azokhoz a szerkesztési elvekhez, melyek az országgyűlés-történeti munkákat egységbe foglalják. Ebben a fejezetben a hivataltörténet-írás elvei érvényesülnek. Az első nagyobb egység a házszabályok alakulását ismereti. A főrendiház esetében a 19. század második felében sokkal kisebb változások voltak megfigyelhetők, legalábbis ahhoz képest, amit a képviselőházban tapasztalhattunk. Ennek okaként a szerző azt jelöli meg, hogy a főrendiház ülései kevésbé politizálódtak át, ott az ellenzékiiségnek jóval kisebb terepe nyílt, ott az obstrukció gyakorlatilag nem jelent meg, így a házszabállyal kapcsolatban sem léteztek olyan viták, melyek a képviselőház esetében az egyik legfontosabb belpolitikai kérdéssé váltak a századfordulót követően. Külön alfejezet szól a bizottsági rendszerről, de a fejezet legterjedelmesebb részei a főrendiház vezető személyeivel – elnök, alelnök, jegyző, háznagy – és magával a főrendiházi hivatallal foglalkoznak. A szerző úgy látja, hogy a hivatalviselők esetében lehet beszélni egyfajta professzionalizációról, hiszen ezekben a tisztségekben a képviselőházinál nagyobb mértékű személyi folytonosság volt megfigyelhető. Ami természetesen összefüggött azzal, hogy a képviselőkkel szemben a főrendek gyakorlatilag élethosszig bírták pozíciójukat, míg a képviselők esetében ciklusról ciklusra szükség volt a megválasztásra. Akire pedig egyszer egy feladatot kiosztottak, az gyakran hosszú évekre benne is ragadt a hivatalában. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy míg a kiegyezés időszakában ezeket a pozíciókat tekintélyes ókonzervatív politikusok töltötték be, addig ez a későbbi időszakban alapvetően megváltozott, a kinevezések esetében a legfontosabb szempont ugyanis a kormánypártiság volt. Különösen az 1890-es évek egyházpolitikai tárgyalásainál mutatkozott meg a főrendiházi elnök kormányhűsége, ekkor több ízben is az ő szavazatának köszönhetően nyert többséget a kormányzat liberális álláspontja.

A harmadik részben a főrendiház alkotmányos helyét és feladatkörét, valamint politikai szerepét vizsgálja meg a szerző. Kiemeli azt a kortársi elvárást, mely a főrendiházat egyfajta politikai zsűriként képzelte el, melynek a legfontosabb szerepe abban állt volna, hogy egyrészt fékezze a túl gyors haladási tempót, másrészt pedig gátat szabjon a képviselőházi „pártabszolútizmusnak” és „többségi önkénynek”. A kétkamarás politikai

rendszer pártolói gyakran fogalmazták meg azt az igényt is, hogy a második kamara közvetítsen az uralkodó és a képviselőház között, egyfelől könnyítse meg az uralkodónak, hogy kívül maradjon a pártküzdelmeken, másfelől tekintélyt biztosítson a képviselők által az uralkodó elé terjesztett határozatoknak. Ezeknek a szerepeknek azonban a magyar főrendiház kevéssé tudott megfelelni, melynek indokát abban látja a szerző, hogy ez a szerepfelfogás elsősorban a kisszámú ellenzéki főrend politikájában jelent meg. A többség pedig úgy tekintett erre az elképzelésre, hogy az gyakorlatilag a képviselőházban kisebbségben lévő ellenzéki álláspont túlreprezentálását jelentette volna a kormánypárti többség akaratával szemben, ami pedig a parlamentarizmus logikájával ütközött. A kormányzattal szembeni bizalmatlanság kinyilvánítására egyébként kétszer került sor a főrendiházban. 1893 májusában a Wekerle-kormány egyházpolitikájával kapcsolatban hozott elutasító határozatot a ház, 1905 júniusában pedig a Fejérváry-kabinettel szemben fejezte ki bizalmatlanságát. A szerző azonban felhívja a figyelmet arra, hogy mindkét esetben a főrendeknek csak töredéke vett részt az ülésen. Ebben a fejezetben elemzi a főrendiházon belüli politikai viszonyokat is. A kérdés vizsgálatát név szerinti szavazások elemzésével tudja végrehajtani, ebből azonban viszonylag kevés volt a korszak egészét tekintve. 1868 és 1885 között 11, 1885 és 1918 között pedig 37 ilyen szavazásra került sor, melyből 22 az egyházpolitikai reformokkal kapcsolatos vitákra esett. A szavazási hajlandóságot és a kormány álláspontjához való viszonyulást a tagsági jogcím alapján elemzi a kötet. Nem meglepő, hogy a név szerinti szavazásokon a főispánok, továbbá az országzászlósok és a koronaörök, 1885 után a protestáns felekezeti vezetők, a bíróságok vezető tagjai, valamint az élethossziglan kinevezett tagok döntő többsége általában a kormány álláspontjával egyező módon szavazott. A katolikus és a görögkeleti főpapok, az egyházpolitikai reformok kivételével, szintén a kormányzati álláspontot támogatták, ami a papi kinevezésekben való kormányzati befolyással függött össze. A kormánynak leginkább a tőle független örökös tagok ellenállásával kellett számolni, rájuk azonban az volt jellemző, hogy sokkal kisebb arányban vettek részt a szavazásokon, mint tették azt a többi tagcsoport tagjai. Megállapítása szerint a főrendiházban a képviselőházihoz hasonló pártfrakciók csak a korszak első felében és átmeneti jelleggel működtek csupán.

Fontos lenne annak tisztázása, hogy a főrendiházat milyen intenzitással látogatták a tagok, erre nézve azonban sem az 1885-ös reform előtt, sem pedig azt követően nincsenek megfelelő adatok. Az intézmény korlátozott befolyása mellett egyéb szervezeti és anyagi okok is csökkenthették a látogatási hajlandóságot. Létezett azonban a tagoknak egy szűk csoportja, akik rendszeresen részt vettek a plenáris üléseken, rendszeresen hozzászóltak a tárgyaló ügyekhez, a bizottságokban és a tisztségekben hosszabb időt töltöttek el, és jelentős tárgyalási rutinra tettek szert. Úgy is lehet fogalmazni, hogy ez a szűk csoport tartotta gyakorlatilag életben a második kamarát, ahol akkor pezsdült föl csupán a politikai élet, ha a tagokat közvetlenül is érintő nagy elvi jelentőségű kérdések kerültek tárgyalásra.

Az utolsó két rész a tanácskozások helyszíneit és szimbolikáját mutatja be. Köztudomású, hogy a Parlament épületébe való beköltözésig a főrendek a Nemzeti Múzeum épületét használták üléseik lebonyolítására, a kötetben részletesen olvashatunk a közgyűjteményi dolgozók és látogatók, valamint a főrendiház tagjainak konfliktusoktól nem mentes közös életéről. A dualizmus kori politikai életben a főrendiházhoz is fontos szimbolikus aktusok kapcsolódtak, melyek sorából kiemelkedtek az uralkodóház tagjaival szembeni tiszteletadások. A főrendek például a királyi leiratókat felállva hallgatták végig, valamint rendszeresen köszöntötték ünnepi alkalmakkor az uralkodócsalád tagjait. A főrendek politizálására a képviselőháznál sokkal visszafogottabb hangnem volt jellemző, ez illeszkedett ugyanis ahhoz a társadalmi elváráshoz, mely a főrendek felé megnyilvánult. Éles vitákra, személyeskedésre ritkán került sor.

Összességében elmondható, hogy a kötet abszolút hiánypótló tehát, hiszen ebben a témában modern feldolgozás még nem született. A dualizmus kori főrendiház csupán említés szintjén jelent meg a történeti munkákban, bővebben csak egy-egy részterület, például a vallásügyi reformok vitája vagy az 1885-ös reform, esetleg a tagság egy-egy csoportja vonta magára a szakma figyelmét. Kétségtelen, hogy ezek az elemek voltak a legjelentősebbek a főrendiház dualizmus kori történetében, azonban az országgyűlés második kamarája mindenképpen megérdemelte már, hogy monográfia szülessen róla.

PAP JÓZSEF